

Mikko Jakonen

Avain kaikkeen, vastuu yksilölle

Aapo Riihimäki, *Eros ja talous. Kohti historian loppuselvitystä*. Atena, Jyväskylä 2006. 160 s.

Jyväskyläläinen pitkän linjan itsenäinen ajattelija Aapo Riihimäki vetää viimeisimmässä teoksessaan *Eros ja talous* yhteen kapitalistisen yhteiskuntarakenteen suurta linjaa. Kuten alaotsikko mahtipontisesti antaa ymmärtää, kyse ei ole mitättömän yhteiskunnallisen ilmiön kanssa näpertelystä. Käsittelyssä on modernia ja sen keskeistä ajattelija-toimijaa Karl Marxia vaivanneen eskatologian ja Raamatun ”suuren kertomuksen” uudelleen avaaminen. Tämän tulisi tapahtua aikakaudella, jolloin kertomuksen ja sen dialektisen etenemisen piti olla jo unohdettuja tai vähintään tuomittuja epärelevantteiksi ajattelualueiksi uusliberalistisen politiikan ääripragmatistisen ruoskan viuhussa.

Riihimäki pyrkii osoittamaan teoksessaan logiikan, jolla kapitalismi etenee, jolle se rakentuu ja jonka kautta se voidaan vielä ylittää. Hän rakentaa dialektiikan perustalle laajentaen ajatteluaan yhtäältä Nietzscheä ja toisaalta 1960-luvulla voimissaan olleella kristillis-marxilaisella dialogilla. Tämän lisäksi yksilön käyttäytymisen perusta löytyy jokseenkin kriittittä Thorstein Veblenin kerskakulutuskäytännöistä. Taustalla vaikuttaa myös Frankfurtin koulukunnan perintö.

Teoreettinen tausta on rikas ja värikäs, mutta se on myös kenties jonkin verran vieras nykypäivän yhteiskunta-analyysille. Taustateoria elää vahvasti kirjoituksessa, vaikka Riihimäki ei päästäkään edeltäjiään sotkemaan liiaksi omaa sanottavaansa. Raami on kuitenkin niin pitävä, että se ohjaa analyysiä ja ratkaisuehdotuksia. ”Loppuratkaisun”

Riihimäki nimeää ”eskatologiseksi kutsumukseksi”, joka koskee kapitalismin kehityksen synnyttämää keskiluokkaista kuluttajaa. Tuo hahmo on kapitalismin dialektiikan negatiivisvaiheessa elävä vieraantunut ihminen, joka ei ole vielä tietoinen kutsumuksestaan.

Kirjan tavoitteena on herättää tämä tietoisuus, osoittaa sen historiallinen ja (dialektis)looginen taustakehitys ja tarjota kriittinen käytäntö, joka auttaa pakenemaan kohti ”lopullista ihmisyyttä”. Keskiluokan muodossa elävän proletariaatin tulisi irtautua kahleistaan, jolloin myös miehen ja naisen suhde rakentuisi uudella tavalla. Vanhavasemmistosta poiketen Riihimäelle myös kansallisvaltiollinen järjestelmä on vieraantunut yhteisöelämän rakenne. Tavoitteena on ylittää valtiokapitalismin aikakausi, irrottautua vertikaalisesta hierarkiasta kohti horisontaalista, vastuullisten ja suvereenien kuluttajien muodostamaa suoraa demokraattista verkostoa.

Reviirit nykykapitalismissa

Riihimäki lähtee liikkeelle oletuksista, joille käsityksemme talouden toiminnasta perustuu. Ihmiskunnan on elääkseen turvattava biologinen uusintaminen ja ravinnon saanti. Tähän ihminen tarvitsee *reviirin*, jolta hän hankkii ravintoa tai ravinnonhankintaedellytyksiä kuten rahaa. Koska toimeentulo on epävarmaa, on *reviiriä* jatkuvasti laajennettava ja vahvistettava. Rahataloudessa ”saalistus” merkitsee kilpailua rahan omistuksesta, sillä rahalla voi kapitalismin mukaisesti ostaa *mitä tahansa*.

Riihimäen lähtökohta on perus-

teellinen. On kuitenkin arveluttavaa esittää ns. ”primitiivistä” *tarinaa* ravinnon hankkimisesta laajennettuna rahamarkkinoihin ja ottaa tämä edelleen nykykapitalismin paradigmatiksi. Ensiksikään ihminen ei *välttämättä* ole *reviirin* kautta elävä eläin eikä kapitalismi nykyvaiheessa toimi *ainoastaan* alueen kautta, vaikka teoriat maanomistuksesta ovatkin kapitalismin historian keskeistä sisältöä. Ihmistä määrittää joidenkin eläinten (kuten karhun tai rotan) tavoin kyky liikkua laaja-alaisesti ja kyky elää lähes missä tahansa ympäristössä ja lähes millä tahansa ruokavaliolla, mihin Riihimäkikin viittaa.

Näin ei siis voida väittää yksioikoisesti, että *reviirin* laajennus, vahvistus ja puolustus olisivat ihmiselle *tyypillistä* toimintaa. Tämä voi olla opittua ja käytännölliseksi havaittua toimintaa. *Reviirijattelu* voitaisiinkin ymmärtää kansallisvaltiollisen kapitalismin tuottamana ja vaalimana ihmiskuvana. *Reviirijattelun* alkuperät ovat omistusoikeutta pönkittävässä 1600–1700-luvun teorioissa. Toisaalta niissäkin puutteen ja halun luomisen teorian kanssa yhtä tärkeäksi nousee sellaisen omistumuodon (eli kapitalismin) takaa-minen, joka ei ole sidottu mihinkään *tietyyn* alueeseen, vaan joka takaa potentiaalisen omistajan minkä tahansa maa-alueen ja hankkia elantonsa näin ollen sananmukaisesti *mistä tahansa*. Myös Aristoteles mainitsee *Politiikassa*, että kaupankäynnillä ja koronkiskonnalla hankittu rikkaus saadaan rahanvälityksellä, joka on ”vaihdon elementti ja raja.” Rahanvaihdon hankittavalla rikkauksella ei ole rajaa itsessään.

Kaikkiin olosuhteisiin sopeutuvan ihmiskuvan rajoittaminen

reviirillä omistusta turvaavaan ihmiskuvaan aiheuttaa Riihimäen argumentaatioissa tiettyjä teoreettisia liikkahduksia. Reviiri nähdään elintäsokilpailun näyttämöksi. Kilpailu on sosiaalinen mekanismi, jonka moottorina toimii pelko eri muodoissaan, mikä johtaa enemmän tai vähemmän aiheettomasti konstruoituun näkemukseen toisesta ihmisestä (potentiaalisena) vihollisena. Reviirijattelu voidaan kyllä nähdä vallitsevana ja ongelmallisena ajattelutapana, mutta samalla tulee myös kysyä, onko tämä näkemys oikea lähtökohta positiivisen ihmiskuvan rakentamiselle, joka Riihimäen tavoitteena teoksessa lopulta on. Miksi ihmisten tulisi "tunnustaa" olevansa mukana tässä "negaatiassa"? Eikö reviirijattelu seurauksineen tulisi ennen kaikkea nähdä pikemminkin ylläpidettynä yhteiskunnallisena käytäntönä kuin Riihimäen kielellä esitettyä "sairautena", josta juuri *minun* yksilönä tulisi parantua.

Sairaus ja kertomuksen suuruus

Riihimäen taloudellis-poliittista kritiikkiä voidaan lukea maallistuneen kristinuskon eli valtiokapitalismin kritiikkinä. Valtiokapitalismia ei silti edellä paratiisin tila (tai jokin muu "aitous"), josta "syntiinlankeemuksen" kautta jouduttiin karkotukseen, vaan feodaaliyhteiskunta. Tämänhetkinen historiallinen tilanne tulee nähdä tuotettuna. Kysymys ei ole historian automaattisesta eteneemisestä tai hengen saapumisesta maailmaan. Ihmisten toiminta on tuottanut vallitsevan valtarakennelman ja ylläpitää sitä. Tätä valtarakennetta vastaan on luultavasti helpompaa kamppailla kuin epämääräistä yhteiskunnallista *sairautta*. Tauti ilmenee jonkinlaisena vääränä tietoisuutena, joka loppujen lopuksi majoilee jokaisen yksilön aivoissa (sillä yksilöityminen on Riihimäen mukaan todellinen, joskin jälleen negatiivinen prosessi).

Väärän tietoisuuden esiin loihittamisessa on myös ongelmana, että sen vastineeksi rakennetaan väistämättä oikea tietoisuus. Rajanveto konstruoii

jo ystävä–vihollinen-asetelman, eikä modernista poliittisesta ontologiasta ole päästy mihinkään. Taistelu vihollista vastaan voidaan jälleen aloittaa määrittelemällä se, mitä "me" emme missään nimessä ole. Tämän jälkeen negaatiosta ei voida sanoutua irti tai sitä ei voida kyseenalaistaa, vaan jäädään sisään tähän modernin ontologian perustavaan halkeamaan, joka rakentaa myös vertikaalista hierarkiaa "yleviin" ja "alhaisiin" toimintatavoihin ja tarkoituksiin.

Riihimäen lähtökohdat kaipaisivat tarkemman problematisoinnin, jotta ratkaisu voisi muuttua monisyisemmäksi ja yhteiskunnalliseen todellisuuteen paremmin tarttuvaksi. Dialektiikka ja reviirijattelu saavat aikaan ajatuskuvion, joka ei ole suotuisin tarjotuille lääkkeille.

Riihimäen ratkaisu ei kuitenkaan kokonaan kaadu perustan horjumisen vuoksi, ja ehkä juuri se kielii tällaisen perustan konstruoinnin tarpeettomuudesta. Ratkaisu ei asetu niin suuriin mittakaavoihin kuin Riihimäki esittää (eskatologia ja "lopullinen ihmisyys"), mutta varteenotettava esitys radikaali suvereeniutensa löytävä kuluttaja joka tapauksessa on. Kuluttaja, joka pohtisi toiminnassaan aina myös kanssaihmisensä hyvinvointia ja sitä, että kaikkien mahdollisten (tai "näkyvillä olevien" eli mahdollisesti havaittavien) läheisten perustarpeet olisi turvattu, on varmastikin tavoiteltava missio itse kullekin ja kaikille yhdessä.

Samalla tässä Riihimäen tarjoamassa "lopullisen tuotannon" mallissa piilee moralismiin johtava vaara. Yhteiskunta, jossa jokaisen yksilöllisen kulutusteen mittarina on kuvitteellisen Toisen hyvä, ei välttämättä pääse eroon kilpailusta. Se voi synnyttää uskonlahkoista tutun henkisen puhdasoppisuuden kilvoittelun, jonka on jo todettu useaan kertaan olevan kestävämpi tapa elää.

Ongelmallisinta suurissa tarinoissa on se, että vastuu kasataan aina lopulta yksilöiden hartaille. Nämä kokonaisvaltaiset tarinat esittävät olevansa avain "kaikkeen", mutta perustavasta luonteestaan johtuen ne eivät tarjoa juurikaan pieniä ja

tosiasiallisesti mahdollisia toisintoiminnan tilaisuuksia. "Kaikki" täytyisi muuttaa, ennen kuin voitaisiin elää toisin. Kaikkien muiden olisi ryhdyttävä toimimaan samalla tavalla kuin minä itse, jotta minun itseni esittämä kanta havaittaisiin oikeaksi. Tämä ajatuskuvio näkyy myös Riihimäen orientaatioissa. Toisaalta ajatus verkostoissa tapahtuvasta radikaalista kuluttamisesta ja "lopullisesta tuotannosta" viittaa juuri jatkuvasti mahdollisiin, ehkä hyvinkin pieniin toisintoimimisen ja "arkipäivän vastarinnan" käytänteisiin, joiden ei tarvitse velvoittaa kaikkia toimiakseen. Siksi Riihimäen käytännöllinen sanoma on mielestäni tärkeä. Se ei kaipaa tuekseen näitä liian suuria kertomuksia vaan pikemminkin positiivista ihmiskuvaa, jonka Riihimäki kuitenkin kehottaa kyseenalaistamaan uusliberalistisena käytäntönä. Ei kai uusliberalismilla ole vielä patentoitua oikeutta käsitukseen, jossa muut ihmiset otetaan ensisijaisesti ystävinä tai edes välipitämättöminä toisina eikä ainoastaan puoliaan jatkuvasti valitsevana vihollisina?

Riihimäen kokonaiskuvio tarvitsisi tarkennusta nykykapitalismin toimintaperiaatteisiin ja monimutkaisuuteen logiikkoihin. Tarkempaa pohdintaa olisi syytä avata myös jo olemassa olevien ja toimivien vastakäytänteiden suuntaan, kuten ekologisten kulutuskokeilujen, vapaiden yhteisömuotojen (esim. ns. sosiaalikeskukset) ja feminististen projektien suuntaan. Näihin yhdistettynä radikaalia kuluttajaa koskevasta teoriasta muodostuisi uskottavampi ja myös toteutumiskelpoisempi vastarinnan malli. Käytännöllinen ehdotus saisi poliittista käyttövoimaa, joka ei ammentaisi tulevaisuudessa odottavasta (uskonnollis-filosofisesta) synteisistä, vaan ihmisten jatkuvasti läsnä olevasta mahdollisuudesta ottaa elämä omaan hallintaansa. Nyt ehdotus, jossa näen paljon oivaltavaa ja pakottavaa, uhkaa jäädä niiden "suurten tarinoiden" taikapiiriin, joista se ponnistaa ja joihin sitoutuneita ihmisiä, saati kollektiiveja, on jäljellä yllättävän vähän.